

Arendtçi Yaklaşım Bakımından Ulus-Ötesi Süreçlerde İnsan Hakları Ve Uluslararası Göç Süreçleri: Önleyici Güvenlik Yaklaşımı Açısından Bazı Değerlendirmeler

Buğra ÖZER¹ Güven ŞEKER² Mustafa ÖKMEN³

1 Celal Bayar Ün., İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uncubozköy Yerleşkesi, Manisa, Türkiye.

2 Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Uncubozköy Yerleşkesi, Manisa, Türkiye.

3 Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Uncubozköy Yerleşkesi, Manisa, Türkiye.

Özet

Çalışmamız II. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan vatansızlaştırma olgusunun insan hakları mekanizmalarını, bu konuda gelişen Arendtçi yaklaşımla, nasıl ulus üstü süreçlerle desteklendiğini tartışacak ve bunu yaparken uluslararası göç olgusunu ulus ve ulus-ötesi mekanizmalar bağlamında değerlendirmeye çalışacaktır. Türkiye'nin bulunduğu hassas jeopolitik konum ve bağlamında Arendtçi yaklaşımla vatansızlaştırma süreçlerinin ülkemizi nasıl etkilediği/etkileyebileceği tartışılacak ve önleyici güvenlik yaklaşımları bakımından nelerin yapılabileceğine dair açılımlar getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Devletsizleştirme, İnsan Hakları, Uluslararası Göç, Önleyici Güvelik

Human Rights and International Migration Periods in Transnational Processes with respect to Arendtian Approach: Some Evaluations in terms of Preventive Safety Approach

Abstract

This work aims to elaborate the very backing of human rights mechanism by making use of Hannah Arendt terms within the destatization phenomenon. Whilst realizing the given objective, terms shall be discussed in relation to the processes of international migration. In the context of geopolitical position of Turkey, destatification processes in the Arendtian sense of the terms will be discussed and different openings in context what can be done will be elucidated.

Keywords: Hannah Arendt, Destatification, Human Rights, International Migration, Proactive Security, Naturalization, Citizenship.

1. Giriş

XX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Soğuk savaşın eşliğinde yeni yeni belirmeye başlayan çift kutuplu dünyanın inşasının eşliğinde, Nazi Almanya'sından kaçan ve ABD'ye yerleşen siyaset bilimci Hannah Arendt çok önemli saptamalarda bulunmuştur. Gerçekten de Arendt'in deyimiyle daha önceki devirler ile karşılaştırıldığında, bu 'yeni ve cesur'dünyada insanoğlu kendisini, bu kadar güvensiz hissetmemiş ve kendi geleceğinin bu kadar öngörülemez olabileceği gerçeğini deneyimlememişti.

Vatandaşlık Nazi Almanya'sında, anlamını yitirerek, adeta kökleri dinamitlenmiştir. Bu sayede insan hakları kavramının ne kadar havada kaldığı, kavramın devletten devlete değişebileceği ortaya konmuş ve daha da ötesi açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Modernitenin yeni yüzyıla bakan dönemlerinde şiddet olgusunun artık, devletler için bir araç olmanın ötesinde bir amaç olduğu gerçeğine tanıklık edilmiştir.

Arendtçi yaklaşım açısından insan hakları kavramı vatandaşlığı hiç bir zaman ulus üstü bir yaklaşımla güvence altına almamıştır. Vatandaşlık konusunda ulus devletin hukuki ve idari yapılarının ortaya koymuş olduğu vatandaşlık somut bir kavram olarak aslında uygulamaları ile kökleri çürük bir zemine oturtulmuş olarak ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılda farklı coğrafyalarda insanların yaşamak zorunda kaldıkları Stalinizm ve Nazizm gibi acı totaliteryan deneyimler devletin güvence altına aldığı, hukukun üstünlüğü

ve insan hakları gibi kavram ve uygulamaların kolayca askıya alınabileceği ve bütün içinden seçilenleri 'ötekileri' vatansızlaştırılabileceği olgusunu karşımıza çıkartmaktadır. Hannah Arendt'in (1951, 1953, 1958, 1961) birçok çalışmasında ortaya koymuş olduğu dünyada gelişmekte olan modernite krizinde insan hakları açısından dokunulmaz ve devredilemez ulus üstü bakış açılarının geliştirilmesi ve işlevsel olması zaruri hale gelmiştir, artık ulus üstü yapılar bir şeyler yapmalıdır.

Çalışma II. Dünya Savaşı sürecinde insan hakları mekanizmalarının, Arendtçi bir yaklaşımla, nasıl ulus üstü süreçlerle desteklendiğini tartışacak ve bunu yaparken uluslararası göç olgusunu ulus-ötesi mekanizmalar bağlamında değerlendirmeye çalışacaktır. Türkiye'nin bulunduğu hassas jeopolitik konumuna dayalı olarak Arendtçi yaklaşım ile vatansızlaştırma süreçlerinin ülkemizi nasıl etkilediği/etkileyebileceği tartışılacak ve önleyici güvenlik yaklaşımları açısından nelerin yapılabileceğine dair açılımlar getirilmeye çalışılacaktır.

2. Arendtçi Kavramlara Genel Bakış

Kendisini hiç bir zaman bir felsefeci olarak nitelendirmeyen ve böylesine bir sıfatlandırması her defasında kesinlikle reddeden Alman kökenli döneminde Musevi siyaset kuramcısı olarak tanınan Hannah Arendt XX. Yüzyılın ilk yarısında çalışmalarını travmatize yaşam

deneyimleri ile Batı Uygarlığını derinlemesine analiz etme kaygısında ortaya koymuştur. Arendt, soğuk savaş sonrası dünyamızın geldiği yeni denge noktası ve politik açıdan yeniden anlamlandırılan yeni dünya Arendt'in çalışmaları için bir başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu başlangıç noktası Batı medeniyetinin modernite olgusunu temel alarak kurguladığı yeni durumda, ortaya çıkan krizin geçmiş ve onun birikimleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Benzer gelenekten gelen Nietzsche ve Weber gibi isimlerin yapmış olduğu gibi Arendt'de Batı siyaset düşüncesinin üzerinde temellendiği modernite birikiminin sorgulamaya açmıştır. Bunu gerçekleştirirken Arendt temel insan eylemini¹ üçlü bir sınıflandırma yaklaşımı ile incelemiştir.

Bunlardan birincisi *Vita Laboran* adını verdiği bütün canlıların ayakta kalmak amacı ile gerçekleştirdikleri eylem emek eylemidir. Bütün canlılarda ortak olan bu eylem en temel anlamda insanın biyolojik süreçlerinin sağlıklı sürdürülmesi ve hayatta kalmayı sağlayan bütün etkinliklerin genel ismi olarak karşımıza çıktığını ifade etmiştir. Hannah Arendt çalışmasında *Vita Laboran* kavramını "Bütün canlılarda ortak olan bu eylem türü hiç bir şekilde insana özgü bir eylem türü olarak ifade edilemez" şeklinde belirtmiştir (Arendt, 1958: 84)

İkinci bir eylem türü olan *Vita Faberan* insanoğlunun kendi çevresini ve içinde bulunduğu doğaya karşı verdiği mücadelede yapılandırmaya çalıştığı, değiştirdiği ve ortaya koyduğu yeni çevre ile ilgili faaliyetlerin tümü olarak değerlendirilebilir. Tıpkı bir duvar ustasının inşa ettiği duvar gibi kamusal hayatı yapılandıran kuralların hepsi *Homo Faberan* adlı insan eyleminin sonucudur.

Arendt için daha hayati bir önem taşıyan *Vita Activa* adlı eylem türü insanın insan olarak gerçekleştirmesini destekleyecek eylem türüdür. Hannah Arendt için eylem denilen kavram siyasi yaşamla iç içe geçmiş eşi ve benzeri olmayan bir kavramdır. Arendt Eski Yunan düşüncesine özellikle Aristo'nun siyaset anlayışına dayanarak siyasetin içindeki eyleme dayalı somutlaştırmalara yer vermektedir. *Vita Activa* kavramı kamu alanı ve politik sorunları çözmeye adanmış bir yaşam tarzı olarak insanın, insan olarak kendini gerçekleştirecek bir eylem türünden başka bir şey olmadığını (Arendt, 1958: 12).

Modern siyaset düşüncesinin temel açmazı ise bu eylem türlerinden en sonucusu olan *Vita Activa* eylem türünün zaman içerisinde önemini kaybetmesi, eylem yerine sadece tefekküre dayalı soyut bir yaklaşım tarzının benimsenmesidir. Bu yaklaşımda temel anlayış Eski Yunan'da iktisadi ve yaşamın muhafaza edilmesi ile ilgili Aristocu deyimle *oikosa* ait olan kavramların toplumsal eylemin hayat bulduğu şehir

¹ Temel sınıflandırma konusundan önce insan eyleminin kapsamlı olarak tanımlanmasına ihtiyaç duyulmalıdır; Eylem insanlığın temsil ettiği, dile ve vücuda getirdiği var olma ve anlamaya yönelik üst düzey bir faaliyettir. Özgürlük eylemin özdeşleştirildiği bir şekil olarak, eylemin var olabilmesi için bir koşul olmamakla birlikte insanlar eyleme geçebildikleri sürece hür olabilmektedir, bu anlamda özgürlük ve eylem iç içe geçen iki kavramdır (SEP, Hannah Arendt, 2013; Arendt,1953; Arendt,1964). Böylesine bir tanımlama ile süreçler içinde her aktör kendisine göre bir tekillik ve özel durum atfederek yaşamaktadır (IEP, Hannah Arendt, 2013).

kavramına (polis) dayatılması sorunudur. Böylece, *oikosa* dair olan sorunlar şehrin sorunları haline dönüşmekte ve sadece hayvani gerekliliklerin emrine giren insan, özgürlüğünü ikinci plana itmiş ve kamusal alandaki faaliyeti sonucunda "sosyal olanın yükselişine" yol açmıştır. Sonuçta kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin ortaya çıkışı politik aktörlerin iktisadi hayat ile ilgili bütün sorunlara getirdikleri çözümler sosyal hayatın sürdürülebilirliği ile ilgili yaklaşımlara kurban edilmiştir (IEP, Hannah Arendt, 2013).

Oysa Arendt'in sosyal olandan anladığı; tıpkı Eski Yunan şehir toplumlarında olduğu gibi insanların eleştirel anlamda tartışmalara girdiği bir alandan başka bir şey değildir. Bu anlamda modernitenin krizi düşünürün *The Human Condition* ve *Between Past and Future* eserlerinde kapsamlı olarak tartıştığı temele dayalı olarak şöyle ortaya konulmaktadır: Gelenek, Din ve Otorite gibi kavramların geçerliliklerini yitirmesi sonucu insanoğlu anlam, kimlik ve değer boyutlarında ortaya çıkan kriz durumları ile karşılaşmaktadır (Arendt, 1961; Arendt, 1963).

3. Arendtçi Vatansızlaştırma (Devletsizleştirme) Kavramı ve İnsan Hakları

Hannah Arendt yukarıda ifade edilmeye çalışılan süreçlerde yüzyılın ilk yarısında yaşanan Nazist ve Stalinist Soykırım deneyimlerinin ışığında birçok felsefi değerlendirme yapma imkânı bulmuştur. Totalitaryanizmin Kökenleri çalışmasında özellikle Yahudi Soykırımı olgusundan yola çıkarak modern devlet yapılanmalarında, şiddetin artık kapitalizm öncesi devlet yapılarında olmayan bir şekilde, bir araç olmaktan çok bir amaç haline geldiği konusuna dikkat çekmiştir. Şiddet bu anlamda modern devletler için amaç haline dönüşürken, modern ulus devletler insan hakları konusu ile ilgili devlet yapılarının temellerinde XX. Yüzyılın ilk yarısıyla birlikte bu günkü modern anlam ile ilgili olmayan uygulamaları artarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda modern Batı'daki Westphalia temelli ulus devletinin vatandaşlık kavramı insanların ellerinden alınarak, vatandaşlık çerçevesi sınırlandırılmış ve büyük insan toplulukları devletsizleştirilerek başka bir ifadeyle de vatansızlaştırılmıştır² (Arendt, 1951).

² Bu kapsamda bir internet blog sitesinde yapılmış değerlendirmeler çok anlamlıdır. Yazara göre: "...Burada da açıkça görüldüğü gibi, Arendt ölüm kamplarından 'felsefi açıdan geçersiz, politik açıdan ise etkisiz bir kavram olan insan haklarını sorumlu tutar. Arendt'e göre insan hakları kavramının temeli çürüktür. Totaliter deneyimler bize bunu en somut ve en acı şekliyle göstermiştir. Kişi, devletin ona sağladığı vatandaşlık haklarından mahrum edilince, onu tanımlayan her tür yasal çerçeveden de mahrum edilmiş olur; artık vatandaşlık statüsünü yitiren kişi sadece bir 'insandır. Hukuki çerçevesinden ayrılan, uzaklaştırılan kişi her tür haktan soyulmuş, çıplak bir insan olarak ortada kalmıştır. Bu çıplak insanı koruyacak hiçbir merci yoktur; hiçbir devlet, hiçbir hukuk sistemi, haklarını tümüyle kaybetmiş bu 'insanı' koruyamaz artık. Bu yüzden de Arendt, çıplak insana indirgenmenin en tehlikeli şey olduğunu söylemiştir. 18. yüzyıldan beri yüceltilen insan hakları aslında vatandaşlık haklarından ibarettir; vatandaşlık haklarını yitiren insanın hakları yoktur. Yani 'insan hakları' dediğimiz şey aslında 'insan' için değildir. Bu eksik insan

4. Devlet Kavramı ve Vatandaşlık Kavramı İlişkisi

Arendtçi yaklaşımı anlamak için devlet ve vatandaşlık kavramlarının 20. yüzyıldaki genel gelişimlerini iyi değerlendirmek gerekmektedir. Devletin görevleri ve bireysel haklar konusunda kişinin uluslararası hukuktaki durumu 1933 Montevideo Sözleşmesinde ortaya konulmuş, bir ülkenin sadece bir toprak ya da diğer ülkeler ile ilişkiye girmesi ya da sürekli nüfusa sahip olması ile tarif edilemeyeceği ilke olarak benimsenmiştir. Bireysel üye olmadan bir devlet var olamaz, var olması için bireyler olması gerekir. Bu süreçte devletin verdiği/vereceği bir statü durumu olarak ortaya çıkan vatandaşlığın önemini ortaya koymak için tabiiyet kavramı hukuki terminolojiye türetilmiş bir ifade olarak konulmuş ve devletler tabiiyetine sahip olan vatandaşlarına ayrıcalıklar bahşedecektir. Örneğin; pasaport verme yolu ile devletin ve diğer dost devlet devletlerin topraklarına erişim ve erişim önceliklerinin sunulması, bunun yanında demokratik seçimlere katılabilme, ülkenin sunacağı sosyal haklarından faydalanma gibi ayrıcalıklar sunulmuştur (Vink ve De Groot, 2010).

4.1. Devlet ve Vatandaşlık Bağlamında Vatansızlık Konusu Tarihi Gelişimi

Uluslararası hukuk altında bireyin devlete bağlantısı vatandaş olarak onun hak ve sorumluluklarını ortaya çıkartmıştır. Devletler için bu vatandaşlık bağlantısı önemlidir, çünkü devlet otoritesinin en önemli yapısına sıkı sıkıya bağlı olan bu kaynak üzerinden sınırları olarak belirlediği dış dünyaya karşı bir belirti ortaya koyuştur, bu kaynak vatandaşların dediği sürekli nüfustur. Bu konu uluslararası hukuk açısından 17. yüzyıldan beri Westphalia Barışı "devleti" rakipsiz aktör olarak uluslararası toplumda ortaya koymasından sonra yeni ortaya çıkmış bir konu olarak belirginleşmiştir. Fakat devlet olmadığında, bireyin bağlı olması beklenen, devlete sahip olmaması durumunda ne olacak işte bu durumda devlet kaldırıldığı zaman, birey

hakları anlayışı, her tür hukuksal niteliğini, politik ve yasal ilişkilerini yitiren çıplak insanla karşılaştığında sakatlığını fark etmiş, çözümlü yok olmuştur.

Devletin ve dolayısıyla hukukun, asıl amacı insanın haklarını korumak olduğuna göre, insan hakları da devredilemezliği ve dokunulmazlığı ile her tür hukukun temelinde yer aldığına göre, söz konusu insan haklarını koruma altına alacak devletler-üstü, yasalar-üstü bir yasanın açık bir şekilde beyan edilmesine ihtiyaç duyulmamıştı, ta ki 20. yüzyıl her tür hakkını kaybeden 'vatansız' insanlar ortaya çıkana kadar... İnsan haklarının dokunulmazlığının devletin elinde olduğunu tüm dünya büyük bir acıyla görmüş oldu. böylece. İnsan hakları teorik olarak tüm diğer hakların önünde ve onlara kaynaklık etse bile, uygulamada görülen, vatandaşlık haklarının insan haklarının üzerinde olduğudur. İnsan hakları ulus-devletin koruması altındaydı. Oysa totaliter deneyimler bize ulus-devletin kendini kaynak edinen keyfi uygulamaları ile insan haklarıyla oynayabildiğini göstermiş ve insan hakları böylece tüm geçerliliğini yitirmiştir"

(<http://elissimson.wordpress.com/2013/02/27/hannah-arendt-ve-insan-haklari-sorusu/>; Erişim tarihi: 29/07/2013)

vatansız duruma düştüğünde, bu durumun yerine bir şey konulmadan, devlet ile vatandaş arasındaki hukuki ilişkiyi kapsayan tüm ilişki kesilmiş olduğunda kısaca bireyin vatansız olma durumu her halde en çok hassas, korunmaya ihtiyaç duyan durumu olarak kendini uluslararası hukukun altında ortaya koymuştur (Doebbler, 2002: 534).

1900'lerin başına kadar Vatansızlık bir uluslararası problem olarak görülmektedir. I. Dünya savaşının sonucu olarak, çok yüksek sayıda vatansız bireyler devletlerin harekete geçmesi için etkili olmuştur. Milletler cemiyetinin ortaya çıkması ile birlikte azınlıklar ve diğer hassas gruplar ile ilgili farkındalık artmıştır. Hague Konferansı (1930) ile iki protokol olarak son halinde sınıflandırma yapılmıştır. Çok az devlet tarafında bu protokol tanınsa da önemli bir başlangıç olarak görülmektedir. İlk protokol vatansızlık ile ilgili formülünde ikincil anlaşılarda ortaya konulmuştur, buna göre çocuklara uygun bir milliyet yoksa annelerinin milliyetinden olacaktırlar. İkinci protokol nadiren sağlanan olsa da bir devlet son kendi milliyetine sahip olan bireyi üstüne almalıdır (Doebbler, 2002).

Hague Konferansı vatansızlık problemini çözmekte başarısız kalmıştır. Sonuçta bu problem büyümüştür. İkinci Dünya savaşı ile birlikte vatansızlık problemi savaşın etkisi ile daha yaygınlaşmış ve bu konu ile ilgili daha az kaynak bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası vatansızlık konusu Birleşmiş Milletlerin çözmesi gereken önemli bir konu olarak durmaktadır. İnsan Hakları Komisyonu tarafından bir seri önerge ortaya konulmuş ve bir vatandaşlığa sahip olma ile ilgili istek uyandıran hak olması ile ilgili 1948 Uluslararası Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesine dayalı olarak örgütün kurallarına uygun Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bir rapor yayınlamış bunların yanında İnsan Hakları Komisyonu, Ekonomik Sosyal Konsey Genel Kurulun önergeleri yayınlanmıştır. Vatansızlık konusunda Birleşmiş Milletler bünyesinde seri halindeki faaliyetler sonucunda Uluslararası Hukuk Komisyonu Vatandaşlık konusunun yanında Vatansızlık konusunu ele alarak bu konuda hukuki kural hazırlamaya başlamıştır. Aynı yıl plansız vatansızlar diğer problemler komitesi Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından oluşturulmuştur. Fiili taslak komisyonu sonradan 1951 sözleşmesi olacak metni hazırlayarak vatansızlık konusunu ortaya çıkartmıştır. 1951 Mülteci Sözleşmesinden sonra Birleşmiş Milletler Vatansız kişilere dikkatini vermiştir, 1954 sözleşmesi vatansızların durumu ile ilgilidir. Vatansız olarak kabul edilenlerin korunması konularını sağlamıştır. 1961 sözleşmesi vatansızlığın azaltılmasını amaçlayarak ortaya çıkabilecek vatansızlık konularını düzenlemiştir (Doebbler, 2002).

1954 Sözleşmesinin (vatansız bireylerin durumu) tarafı olmayan beş Avrupa ülkesi bulunmaktadır (Güney Kıbrıs, Estonya, Malta, Polonya ve Portekiz). Aynı zamanda birçok Avrupa ülkesi vatandaşlık araştırması ve koruma zorunlulukları maddelerini kabul etmemektedir. Ayrıca halen bu konuda birçok Avrupa ülkesinde az ve sınırlı farkındalık bulunmaktadır. Halen vatansızlık sık sık gizli bir fenomen olarak kişilerin milliyetsiz görünmez şekilde toplumun kenarı alanlarında yaşamaktadır (Gyulai, 2012).

1975 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)vatansız bireylerin durumunu sınırlı sorumluluk ile arabuluculuk konuları arasında faaliyet göstererek düzenlemiştir (Doebbler, 2002). BMMYK vatansızlığın önlenmesi ve sayısının azaltılabilmesi için

teknik yardım sağlayarak örgütlerin kolay iş yapmalarını sağlamaya çalışmakla önemli ve gerekli bir rol oynamaktadır. Bunların en güzel uygulamaları Ukrayna, Sri Lanka ve Nepal’de yaşanmış olan davaların yeni hukuk düzenlemeleri ile uygulama ve yürütülmesinin milyonlarca haklarından mahrum edilmiş insanın tabiiyeti ve daha fazla güvenli hayat beklentisi karşılanmıştır (Blitz, 2009).

Vatandaşlık ile ilgili Avrupa Anlaşması (ETS No:166, 3 Ocak 2000 yürürlük tarihli) yürürlüğe girmiştir. Anlaşma vatansızları korumayı amaç edinen sınıflama yapmıştır, vatandaşlık hakkını ortaya koyarak vatandaşlık ile ilgili devletlerin kanunlaştırma işlemlerinin bireyler ile ilgili sağlanması konuları ortaya konulmuştur. Vatandaşlık ile ilgili, vatanş bireyler ile ilgili, devletlerin iç hukukta belirli prensiplere göre işlem yapmaları ortaya konulmuş, bu konuda prensipleri belirlemiştir;

a) herkes vatandaşlık hakkına sahiptir
b) vatansızlıktan sakınılmalıdır
c) hiç kimse keyfi olarak vatandaşlıktan mahrum edilemez (Doebbler, 2002).

Vatandaşın ayrıcalıklı durumu onların önemini devletin kurucu topluluğu olduklarından dolayı belirginleştirmektedir. Vatandaşlık bir çeşit üyelik, haklar demeti ve görevlerdir, bu özel konu sadece vatandaşın üyelik açısından devlet ile bireyin anlaşması ve resmi kurallara dayandırılarak ortaya konulmuş olan vatandaşlık özelliklerinin bireye kullandırmasıdır. Artık kişi ve devlet arasındaki hukuki ilişki hareketli bir yapıda, ulus üstü hale gelerek çağdaş politika teorisinde merkezi bir yerde liberal demokrasi konusu olarak ele alınmaktadır. Vatandaşın kazanılması ya da kayıp edilmesi ile ilgili hukuki kurallar özel vatandaşlık ya da tabiiyet kanunlarında normalde olmalıdır. Ayrıca bununla ilgili bakış açıları kanun hükmü olarak en üst (anayasa) veya en alt (idari belgeler; genelge gibi) belgelerde bulunabilir. Hangi şartlarda ve nasıl vatandaşlığın kazanılıp kayıp edileceği gibi konular ulusal hukuk kurallarında belirtilmektedir (Vink ve De Groot, 2010). Ancak yapılan çalışmalarda vatandaşlık kazanımının 27 modeli ve vatandaşlık kaybının 15 modeli bulunmaktadır. Son yapılan çalışmalar ile vatandaşlık özelliklerinin hukuki karmaşıklığı karşılaştırılmalı yapılan çalışmalar ile geniş ölçekli olarak ortaya konulmuştur (bkz. Bauböck ve ark. 2006, 2007; ve kısmen Waldrauch, 2006).

4.2. Vatansızlaştırma Kavramı ve İlgili Değerlendirmeler

Vatansızlık işlevsel olarak tanımlandığında; bir topluluğa aidiyet ve aynı zamanda bireysel hakların kaybedilmesi, bireysel haklar yolu ile korunabilmesinin artık sağlanamamasıdır. Vatansızlık ile ilgili sözleşme formlarında (kanun, tüzük, yönetmelik gibi hukuki metinler) yasal kurallar ayrıntılı olarak ortaya konulur (Doebbler, 2002:523).

Vatansızlık kavramına dair farklı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Toprak temelli vatansızlık şeklinde konu ifade edildiğinde, belirli toprak parçasında yaşayan insanların durumlarının hukuki statü konuları olarak ele alınmasıdır. Yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge (*enclave*) ve bir ülkenin başka bir devlette bulunan toprak parçası (*exclave*) kavramları birbiri ile ifade edilirken değiştirilebilir, birbiri yerine kullanılabilir kavramlar olarak kullanılır, fakat bazı küçük farklılıkları bulunmaktadır. Yabancı ülkelerle

kuşatılmış bölge tamamen başka devletlerce çevrilmiş bir parça toprağa sahip yerdir. Bir ülkenin başka bir devlette bulunan toprak parçası ise ana karadan ayrılmış bir ülkenin bir parça toprak alanıdır. Vatikan ve San Marino yabancı ülkelerle kuşatılmış bölgedir, bir ülkenin başka bir devlette bulunan toprak parçası değildir, çünkü bu devletler tekil öge olarak varlıklarını sürdürürler, büyük bir ana ülkeye bağlı müstakil yapıları yerler değildirler (Reece, 2009).

Yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge (*enclave*) gruplarından en eskisi 39 bölge ile Batı Avrupa’da bulunmaktadır, bunlar Westphalia öncesi feodal yapılarıdır ve küçük boyutlarından dolayı o zamandan bu güne normalleşmemişlerdir. İkinci grup 200’ün üzerinde Asya’da tartışmalı bölge olarak belirlenmiş olan çoğunlukla 20. yüzyılın ortasında koloniden çıkan, önceki kolonilerin yeniden oluşturulduğu yeni bağımsız devlet olarak ortaya çıkmış olan devletlerdir. Üçüncü grup örnek ise Eski SSCB ve Yugoslavya’nın 1990’larda dağılması ile 20 Yabancı ülke ile kuşatılmış farklı bölgelerin ortaya çıkmasıdır. Bütün bu örneklerden başka Kaliningrad ve Ceuta gibi örnekler bulunmaktadır. Bunlar bir ülkenin başka bir devlette bulunan toprak parçasıdır, fakat yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge değildir, çünkü ana ülkeden ayrılmış yerlerdir fakat tamamen başka devletlerce sınırlanmış bir yer de değildirler. Hindistan ve Bangladeş’in arasında sınır boyunca bulunan bütün yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge olarak belirtilebilecek bu bölge her iki sınıflandırmaya da uyar. Yabancı ülkelerle kuşatılmış bölgede yaşayan ikamet sahipleri uzun yıllar boyunca vatansız alanlarda yaşadıklarından dolayı modern siyasi algılayışlarını düzenleyen millet ve devlet sınıflandırmaları ile kimlikleri ifade edilemez. Yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge ikamet sahipleri vatansız alanlarda ana ve ev sahibi ülke (*home and host country*) kaynaklı vatandaşlık faydalarından mahrum kalarak, sonuçta yere bağlı aidiyet boyutu ile arafta, yerleşememişlik duygularını yaşarlar. Vatandaşlıktan ayrı tutularak vatandaşlıktan doğan haklardan mahrum bırakılan yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge ikamet sahipleri hayatlarını samimiyetle bağladıkları ne ana devletten ne de ilişkilerini kayıp ettikleri ve destek alamadıkları ev sahibi ülke ile kimliklerini belirt(e)mezler. Bunun yerine yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge ikamet sahipleri kendilerini yabancı ülkelerle kuşatılmış bölge ikamet sakinleri olarak sınıflandırmaya zorlanmış kişiler olarak tanımlarlar. Halen ikamet sahipleri bu fiili durumu yaşayan insanlar olarak kendilerini basit şekilde iki bağımsız devletten birisinin kabul edilmiş vatandaşı olmak arzusu ile vatansız yaşamlarına devam ederler (Reece, 2009).

Arendt’in “vatansız” terimi her iki grubu da ifade eder, çünkü bu ifade ortaya konan ilgili insan topluluklarının durumunu tasvir etmektedir ve “vatansızlık” gerçekte hakka sahip olmak için hiçbir hakkı olmayan ve herhangi bir siyasi topluluğa aidiyeti bulunmayandır³ (Tubb, 2006).

³ Tubb’ın (2006) yapmış olduğu çalışma, Kolombiya’daki durumun, Ardent’in gözlemleri ile durumun birbirleri ile bağdaştığı bir yapıyı ortaya koyarak vatandaşlığın ulus devletlerde vatansızlık sonuçlarından korunmak için anahtar bir kavram olduğu görülmektedir. Arendt’e göre vatansızlar çok sıkı kayıpları yaşadıklarından yaşam tecrübesini kazanmışlardır, milyonlar ise buldukları “sosyal dokuyu” kayıp etmişlerdir, seslerini duyurabilecek ufucuk bir olasılığın olduğu başka bir ev aramaktadırlar.

5. Bazı Uluslararası Vatansızlaştırma Örnekleri

Kuramsal olarak ortaya konulan vatansızlaştırma konusunda farklı uluslararası örnekler ile somutlaşmak mümkündür. Bu kapsamda SSCB’de yaşanmış vatansızlaştırma süreçleri ve ABD’deki sürenleri değerlendirmek konuya ışık tutacaktır.

5.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri Vatansızlık Deneyimleri

15 Kasım 1944 Gürcistan bölgesinin Ahıska (Meskhetian), Javakheti (Kökeni Urartulara dayana Gürcistan’da bir bölgede yaşayan grup), Adjara (Türkiye’ye sınır, Karadeniz’e sahili olan bölgede yaşayan grup) grupların Orta Asya’ya gönderilmesi ile ilgili gizli sözleşme düzenlenmiştir (daha kapsamlı bilgi için Trier ve Khanzhin, 2007). Diğer bir yandan, Ahıska Türklerinin sürgünleri önemli bir vatansızlaştırma süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Stalin döneminde Sovyet politikalarının bir sonucu normal, doğal ikamet sahibi vatandaşlara bir saatlik uyarı verilerek toparlanmaları istenilmiştir. Uyarı verilen vatandaşlar Ahıska Türkleri olarak bilinen gruptur. Ahıska Türkleri Rus askerlerinin verdiği emre uygun olarak yanlarına bir haftalık yeterli yiyecek ve değerli eşyaları ile birlikte “geçici” şekilde taşındıkları söylenen ancak sonraki süreçte dönüşlerine izin verilmeden taşınmalarına neden olunan sonu belirsiz bir vatansızlaştırma sürecine girmişlerdir. Topraklarından sürülen bu insanlar trafikte yavaş ilerleyen büyükbaş hayvanların çektiği arabalar, sanayi trenlerine yüklenerek 18 günlük tren yolculuğu ile çoğu Doğu Özbekistan olmak üzere yurtlarından gönderilmişlerdir, ancak yolculuk güzergâhında Kazakistan, Kırgızistan dolaylarında bir kısmı indirilerek bu günde halen yaşamakta oldukları yerlerde kalmışlardır. 92.300 üzerinde Ahıska Türkünün bu başlangıç tren seyahatini yapmış olduğu ve bunun yanında 30.000 kişilik Sovyet ordusu için savaştan Ahıska Türk gencinin aktif görevden gönderilerek sürüldüğü bilinmektedir. Bu vatansızlaştırma süreci içerisinde tren yolculuğunda binlerce insan öldüğü ve nitekim bu sayının 17.000 civarı olduğu tahmin edilmektedir (Trier ve Khanzhin, 2007; Aydınğün ve ark., 2006). Ahıska Türkleri topraklarının dışında vatansız olarak bırakılmış bir topluluk olarak Kırım Tatarları ile birlikte aynı şekilde hayatlarına devam etmektedirler (Uchling, 2007). Ahıska Türkleri devlet planlı çok uzun sürede gerçekleşmeyen, özel yerleşim durumları ne yazık ki olduğu gibi kalmış artık Gürcistan’a dönememiş ve hala vatansız bir şekilde yeni ana vatanında sosyal görünürlük problemi ile mücadele eder durumda bulunmaktadırlar.

Sovyet gizli servisi KGB sistemi Sovyet dönemi Ahıska Türkleri ve diğer bazı gruplara vatandaşlık hakları konularında izin vermeyerek, mülk sahibi, bir kimlik belgesi, pasaport sahibi olmaları, yasal iş alanında çalışmaları, sağlık hizmetleri ya da sosyal güvenlik destekleri, yüksek eğitim almaları, ölüm doğum, evlenme belgeleri almaları engellenmiştir (Swerdlow, 2006).

Benzer şekilde de A.B.D.’de bugün bilinmeyen sayıda birey ortaya koyacağı bir milliyeti veya vatandaşlığı bulunmadan yaşamaktadır. Bu insanları ülke sınır dışı etmek istemektedir, ayrıca Amerikan vatandaşları bu gruplar ile ilgili pek bir şey bilmemekte, bu insanlarda bu durumda

toplum içinde gölge gibi yaşamaktadır. A.B.D.’de yüzbinlerce kişi son birkaç yıldır sınır dışı edilmeden tutulmaktadır, aynı zamanda bugün halen Amerika’da vatansız diye nitelenebilecek sayıları 12 milyonu bulan kayıtlı olmayan göçmen yaşadığı düşünülmektedir. Ancak Dışişleri Bakanlığı aynı zamanda 12 milyon olarak verilen sayının gerçekçi olmayan bir sayı olduğu ve bu sayının artıp azaldığının bilinmesinin zor olduğunu da ortaya koymuştur (Price, 2013:447).

Farklı iki örnekte de görüleceği üzere kapitalist ve sosyalist iki yapının da vatansızlaştırma konusunda birbirlerinden geri kalmadığıdır.

6. Vatansızlaştırma Süreçleri ile Mücadeleye Dair Politika Önerileri

Vatansızlaştırma süreçleri 20. Yüzyılın başlarında hali hazırda yakın coğrafyamız dâhil olmak üzere dünyanın birçok yerinde devam edegelen bir sosyal, hukuki ve politik süreçtir. Çeşitli uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşlar bunlarla mücadele için çeşitli politika önerileri sunmuşlardır. 12 maddede özetlenebilecek bu öneriler sırasıyla şunlardır;

1. Ülkeler 1954 ve 1961 sözleşmelerini imzalamalı, vatansızlık ile ilgili sözleşmedeki zorunlulukları gerçekleştirerek bu araçlar ile gerekli yerel hukuki uygulamalarla vatansızlık durumlarını ayırt ederek, anlaşılmasını sağlayıcı yönetmelik ve düzenlemeler yapmalıdırlar.

2. Tabiiyet durumuna bakılmaksızın devletler kendi insan hakları zorunluluklarının ülke toprakları içinde yaşayan tüm insanlar için onur duyulan bir hale getirmelidirler.

3. Devlet kısmen vatansız insanları etkileyebilecek onlara kötü davranmayı sağlayabilecek, durumlardan koruyucu yeterli koruyucu mekanizmaları oluşturmalı, bu mekanizmalar insan ticareti ve belirsiz göçaltı faaliyetinin kullanılmasını gibi uygulamaların kontrolünü de içermelidir.

4. Devletler ayrımcılığa karşı politikalar ve uygulamalar geliştirmeli bunu memurlarını eğiterek yaparken, yargı kurumlarında reform yaparak hukukun üstünlüğüne olan inancın olduğu bir iklim oluşturmalıdır.

5. Devletler çocuğun vatansızlık durumunda elde edebileceği bir tabiiyetinin olmasını sağlamalıdır.

6. Devletler doğum kayıt kampanyaları ile insanların kayıt sistemine çocuklarının kayıt edebilmesini sağlamalı, bunu yaparken UNICEF’ten yardım alabilmeli, bu konuda uluslararası plan yapmalı, hareketli doğum kayıt ekipleri kurarak gereken yerde kayıt yapma imkânı sağlamalıdır.

7. Devlet ülkede yaşayan vatansızların tabiiyete alınması ile ilgili düzenlemeler yapmalı, kabul edilebilir güvenilir ikamet ve dil gereklilikleri gibi yollarla vatandaşlık sürecini rahatlatıcı zorunluluklar yolu ile konunun çözümünü sağlamalıdır.

8. Devletler vatandaşlık konusunda; vatandaşlığa alma, onaylama, ya da belgelendirme süreçleri ile ilgili erişim mekanizma ve süreçlerini geliştirmeli bu yol ile vatansız bireylerin vatandaşlığın alınabilmesine muktedir olabilmeleri sağlanmalı, bu süreçte vatansızlar altından kalkamayacakları gerekli masraf ücretleri ile karşılaşmamalıdır. Vatandaşlık belgesini verme ile sorumlu kamu idari yapılarına kolayca erişerek, gerekirse hareketli birimler oluşturma yolu ile fiziki erişimi kolaylıkla sağlayabilecek düzenlemeler yapmalıdır.

9. Uluslararası bağış yapan ülkeler BMMYK'ya vatansızlık ile mücadele edebilmesi, vatansızlık sayısını düşürebilmesi için daha çok yardım etmelidir.

10. Bağış yapan ülkeler yardımların vatansız gruplara gidip gitmediğinden emin olacakları kontrol mekanizmaları kurmalıdırlar.

11. Devlet ve uluslararası ülke kalkınma kuruluşları vatansız insanların durumlarını izleyici yapıları geliştirmelidirler, bunu ülkelerin ülke dışındaki elçiliklerinin hazırlayacağı insan hakları ve ülke raporları ile sağlamalıdırlar.

12. Uluslararası fon yapıları; akademisyenleri, sivil toplum örgütlerini yapacakları araştırmalar ile vatansızlar, yoksulluk ve yoksunluk konularındaki ilişkileri ortaya koyucu, bu mekanizmaları anlaşılır kılıcı ve etkili reformların cesaretlendirileceği çalışmaları teşvik etmelidir (Blitz, 2009).

7. Sonuç

Arendtçi yaklaşımların modern politika kuramına dahil ettiği vatansızlaştırma ya da devletsizleştirme süreçleri kaçınılmaz olarak ülkemizi ve de bütün küresel toplumları derinden etkilemektedir. Özellikle uluslararası göç anlamında, göç sonrası süreçlerde göç alan ülkelerde ortaya çıkan suç ve diğer toplumsal problemleri önleyici bir yaklaşımla vatansızlaştırma süreçleri ile mücadele etmek sürecin daha sorunsuz ilerlemesine olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Tabii olarak bu süreçlerin daha iyi yönlendirilebilmesi ulus ötesi ve uluslararası kurumlarla ulusal güvenlik birimlerin sıkı işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'de yeni yapılanmaya başlayan göç ve güvenlik birimleri vatansızlaştırma süreçlerine daha dikkatli hitap etmelidir.

Ulus üstü yapıların vatansızlık, vatansızlığın önlenmesi ile ilgili ulusal yapıları da sorumluluk altına alacak daha güçlü ve sarsılmaz mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda 2013 yılında yayınlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile vatansızlık konusunda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü görevlendirilmiş ve vatansızlık tespitinde yetkili kılınmıştır, bu süreçte ikincil mevzuat düzenlemeleri ile yapılacak idari işlemlerdeki usul ve esasların dikkatli uygulamaları vatansızlığın (2013 yılı itibari ile tüm ülkedeki vatansız sayısı 118'dir) azalmasına neden olabilecektir.

Vatansızlık ve vatansızlaştırma kavramları olumsuz farklı boyutları ile politika, devlet sistemi, sosyal hayat, uluslararası çatışmalar, uluslararası göç gibi farklı konuların sonucunda ortaya çıkan kavramlardır ve olumsuz durumu ifade eden bu kavramların ülkede ve uluslararası alanlarda ortaya çıkmasının önlenmesine dönük gerek uluslararası örgütler eli ile gerekse bu kavramı ortaya çıkarabilecek aşırı fikir ve uygulamalar ile baş edici, önleyici farklı disiplin alanlarında çalışma ve gayretlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Politik aktörler bazen milli çıkarları koruma adına bazen iktisadi, ekonomik çıkarlar adına toplum yapısı içinde bulunan bazı bireyleri isimsiz, görünmesi istenilmeyen, hakları ellerinden alınmış ötekileştirilmiş diğerleri; vatansız insanlar olarak tarih içinde de bu günde belirlemektedirler. Bu durum aslında ulus ötesi hareketliliklerin arttığı, artık belirli toprak parçası yerine küresel yapı ifadelerinin kullanıldığı dünyada üzerinde insanların daha çok dikkatini vermesi gereken kavram olarak belirmektedir.

Kaynakça

- Arendt, H. (1951). *The Origins Of Totalitarianism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Arendt, H. (1953). "Understanding And Politics." *Partisan Review*, 20(4) (July–August 1953): 377–92.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Arendt, H. (1961). *Between Past And Future*. New York: Viking Press.
- Arendt, H. (1963). *Crises Of The Republic*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Arendt, H. (1964). "Personal Responsibility Under Dictatorship." *The Listener*, 185–205.
- Arendt, H. (1965) *On Revolution*. New York: Viking Press.
- Aydın, A., Harding, Ç. B., Hoover, M., Kuznetsov, I. Ve Swerdlow, S. (2006). "Meskhetian Turks: An Introduction To Their History, Culture, And Resettlement Experiences." *Center For Applied Linguistics' cultural Profile* 20: 1-37).
- Blitz, B. K., (2009). *Forced Migration Policy Briefings: Statelessness, Protection And Equality*. Refugee Studies Centre, [Online] Available At: < <http://www.rsc.ox.ac.uk/publications/policy-briefings/rscpb3-statelessness.pdf>> [Erişim 04 Ağustos 2013].
- Bauböck, R., Ersbøll, E., Groenendijk, K. And Waldrauch, H. (Eds) (2006). *Acquisition And Loss Of Nationality. Policies And Trends In 15 European States. Volume 1-2 Comparative Analyses, Country Analyses*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bauböck, R., Perchinig, B. Ve Sievers, W. (Eds) (2007). *Citizenship Policies In The New Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Doebbler, C. F. (2002). *A Human Rights Approach To Statelessness In The Middle East*. *Leiden Journal Of International Law*, 15(03), 527-552.
- Gyulai, G. (2012). *Statelessness In The Eu Framework For International Protection*. *European Journal Of Migration And Law*, 14(3), 279-295.
- International Encyclopedia Of Philosophy, Hannah Arendt, <http://www.iep.utm.edu/arendt/> (Erişim Tarihi: 13/08/2013).
- Price, P. J. (2013), *Stateless In The United States: Current Reality And A Future Prediction*. *Vanderbilt Journal Of Transnational Law*, 46: 443-514, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2154470>.
- Reece, J. (2009), *Sovereignty And Statelessness In The Border Enclaves Of India And Bangladesh*, *Political Geography*, 28, 373–381
- Swerdlow, S. (2006) "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination And The Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case Of The Meskhetian Turks Of Krasnodar Krai." *California Law Review* 94, 1827-1878.
- Stanford Encyclopedia Of Philosophy, Hannah Arendt Maddesi <http://www.sepstanford.edu/Arendt> Adlı Siteden Görüntüleme Tarihi: 12/08/2013.
- Tubb, D. (2006). 'Statelessness And Colombia: Hannah Arendt And The Failure Of Human Rights', *Undercurrent*, 3(2), 39-51.
- Trier, T. Ve Khanzhin, A. (2007). *The Meskhetian Turks At A Crossroads : İntegration, Repatriation Or Resettlement?*. Münster: Lit.
- Uehling, G. L. 2007. "Thinking About Place, Home And Belonging Among Stalin's Forcedmigrants: A Comparative Analysis Of Crimean Tatars And Meskhetian Turks". Pp. 610-633 *In The Meskhetian Turks At A Crossroads: İntegration, Repatriation Or Resettlement?*, Edited By Tom Trier And Andrei Khanzhin. Piscataway, Nj: Transaction Publishers.
- Vink, M. P. Ve De Groot, G.-R. (2010). *Citizenship Attribution In Western Europe: International Framework And Domestic Trends*. *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 36(5), 713-734.
- Waldrauch, H. (2006) 'Acquisition Of Nationality', *In Bauböck, R., Ersbøll, E., Groenendijk, K. And Waldrauch, H. (Eds)*

B. Özer, G. Şeker, M. Ökmen / KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I): 85-91, 2014

Acquisition And Loss Of Nationality. Policies And Trends İn 15
European States. Volume 1: Comparative Analyses. Amsterdam:
Amsterdam University Press, 121-182.